L-Istudji Soċjali għall-Primarja Is-Sitt Sena Settembru 2014

Pjan ta' ħidma:

sa nofs is-sena				
elective	Agħżel TLIET (3) blokki minn Ċ6.2, Ċ6.3, Ġ6.2, Ġ6.3, S6.2, S6.3, S6.4 **(**L-assessjar ta' nofs is-sena jkun ibbażat fuq it-tliet blokki magħżula biss u jkun minn 80 marka**)**	• **Ċ6.2** (*Ngħinu lil Xulxin*) Ċ6.2.1, Ċ6.2.2, Ċ6.2.3, Ċ6.2.4, Ċ6.2.5 • **Ċ6.3** (*Immorru Nixtru*) Ċ6.3.1, Ċ6.3.2, Ċ6.3.3, Ċ6.3.4, Ċ6.3.5 • **Ġ6.2** (*Il-Ġeografija mill-Aħbarijiet*) Ġ6.2.1, Ġ6.2.2, Ġ6.2.3, Ġ6.2.4, Ġ6.2.5 • **Ġ6.3** (*Nimmaniġġjaw l-Iskart*) Ġ6.3.1, Ġ6.3.2, Ġ6.3.3, Ġ6.3.4, Ġ6.3.5 • **S6.2** (*Meta Missirijietna Ġew Attakkati* **1** – *L-Assedju l-Kbir*) S6.2.1, S6.2.2, S6.2.3, S6.2.4, S6.2.5~~,~~ • **S6.3** (*Meta Missirijietna Ġew Attakkati* **2** – *It-Tieni Gwerra*) S6.3.1, S6.3.2, S6.3.3, S6.3.4, S6.3.5~~,~~ • **S6.4** (*Belt Kapitali Ġdida għal Malta*) S6.4.1, S6.4.2, S6.4.3, S6.4.4, S6.4.5		
fieldwork obbligatorju	*ŻJARA FIL-BELT VALLETTA – Il-work directives* (*fieldwork notes*) jiġu pprovduti mis-CMD. *Il-fieldwork* jiġi assessjat minn massimu ta' 20 marka; il-marka tidher fuq ir-rapport ta' nofs is-sena.			
sal-aħħar tas-sena (għall-annwal)				
core	L-eżami annwali jkun ibbażat fuq it-tliet blokki **CORE** biss~~,~~ u jkun minn 80 marka.	**Ċ6.1** (*Ngħixu Flimkien*) Ċ6.1.1, Ċ6.1.2, Ċ6.1.3, Ċ6.1.4, Ċ6.1.5	**Ġ6.1** (*Madwar il-Baħar Mediterran*) Ġ6.1.1, Ġ6.1.2, Ġ6.1.3, Ġ6.14, Ġ6.1.5	**S6.1** (*Qabel il-Kitba*) S6.1.1, S6.1.2, S6.1.3, S6.1.4, S6.1.5
proġett jew fieldwork	Ikun hemm għażla, **bejn:** (a) proġett fejn tingħata għażla minn diversi temi (**jew**) (b) fieldwork dwar *ŻJARA F'SIT PREISTORIKU.* Il-proġett jew it-tieni *fieldwork* jiġi assessjat minn massimu ta' 20 marka u l-marka tidher fuq ir-rapport annwali.			
RIŻORSI – Ikunu fuq il-websajt: http://primarysocialstudies.skola.edu.mt/ u fuq il-Fronter SOCIAL STUDIES PRIMARY.				

N.B. **RLO**s huma sensiela ta' **logħob interattiv** li qed jiġu żviluppati mill-kumapanija Siveco. Huwa ttamat li l-ewwel verżjoni bil-lingwa Ingliża tkun lesta f'Settembru 2014 u l-verżjoni bil-Malti ma ddumx ma titlesta ftit wara. Fuq din il-websajt jittellgħu l-*links* appena possibbli.

Is-Sitt Sena Primarja Iċ-Ċivika		
Blokk Ċ6.1 – Ngħixu flimkien **Miri**: *Nagħrfu l-wirt u s-simboli nazzjonali Malti. Nesploraw is-soċjetà Maltija b'referenza partikolari għall-aspett multi-kulturali u globali tagħhom. Nifhmu kif l-Internet u l-mezzi ta' komunikazzjoni, jekk nużawhom sew, jistgħu jgħaqqduna iktar flimkien.*		
kodiċi	**il-ħiliet**	**suġġerimenti għall-akkwist tal-ħiliet**
Ċ6.1.1	Nidentifikaw xi karatteristiċi ewlenin li jsawru l-wirt kulturali Malti.	Għall-iskop ta' ħila Ċ6.1.1 il-kultura se tinkludi: ▪ Il-Lingwa Maltija – Semitika, imma b'ħafna kliem ġej mil-lingwi Ewropej ▪ Il-Bandiera Maltija, l-Arma ta' Malta u l-Innu Malti ▪ It-tradizzjonijiet marbuta mal-festi li ġejjin - Il-Milied, Il-Karnival, Il-Ġimgħa l-Kbira, L-Għid il-Kbir, L-Imnarja, L-Istrina (l-Ewwel tas-Sena), Il-Festa tar-Raħal ▪ Il-Ħames Festi Nazzjonali – Jum l-Indipendenza, Jum ir-Repubblika, Jum il-Ħelsien, Is-Sette Giugno, Jum il-Vitorja. M'hemmx għalfejn nidħlu f'dettalji żejda, l-iskop huwa li naraw xi aspetti fil-ħajja tagħna li jagħmluna Maltin permezz ta' ħarsa ħafifa lejn xi karatteristiċi ewlenin li għadna naraw madwarna u/jew nisimgħu dwarhom sikwit.
Ċ6.1.2	Diskussjoni tas-simboli li jirrappreżentaw l-Identità Maltija.	Permezz ta' riċerka bl-Internet naslu biex nifhmu d-differenza bejn: (a) **simboli lokali** – xi eżempji: Il-Katidral huwa simbolu tal-Imdina; il-ġonna ta' San Anton huma simbolu ta' Ħ'Attard; ir-Rotunda tfakkarna fil-Mosta. (b) **simboli nazzjonali** – xi eżempji: It-tempji megalitiċi, meta jarawhom kemm it-turisti kif ukoll il-Maltin, ifakkruna f'Malta; allura ngħidu li huma simboli nazzjonali tagħna l-Maltin. (c) **simboli ta' pajjiżi oħra** – xi eżempji: Il-piramidi jfakkruna fl-Eġittu; l-Akropoli tfakkarna f'Ateni u l-Kolossew f'Ruma. N.B. ninnutaw li 'a' u 'b' jistgħu jitħalltu - xi eżempji: L-Ipoġew ta' Ħal Saflieni jfakkarna kemm f'Malta kif ukoll f'Raħal Ġdid. It-tempji tal-Ġgantija huma simbolu kemm tax-Xagħra kif ukoll tal-Għejjer Maltin. Attività: Nibnu preżentazzjonijiet ħfief (*powerpoint)* b'xi waħda minn dawn il-kategoriji ta' simboli.
Ċ6.1.3	Nidentifikaw l-aspetti multi-kulturali li tħaddan is-soċjetà Maltija.	Nesploraw l-esperjenzi li għandhom l-istudenti ta' kulturi li m'humiex Maltin – xi eżempji: Kulturi li ltaqgħu magħhom meta siefru; riċerka minn fuq il-*media*; barranin li jgħixu Malta; refuġjati; ġenituri li jħaddnu kulturi differenti. Attività: Nagħmlu riċerka dwar xi skola bħalma hija ta' San Pawl il-Baħar fejn insibu diversi kulturi jitħalltu

		flimkien mal-kultura Maltija fl-istess klassijiet. (Nikkonċentraw dwar in-nazzjonalità, ir-reliġjon u t-tradizzjonijiet marbuta mal-festi prinċipali.)
Ċ6.1.4	Nidentifikaw u niddiskutu d-dimensjoni globali ta' Malta.	Nesploraw mal-istudenti kemm fl-esperjenza tagħhom, Malta hija magħrufa mal-pajjiżi barranin. Xi eżempji prattiċi huma: ▪ Insemmu l-emigranti Maltin li hemm l-Awstralja, il-Kanada, l-Istati Uniti tal-Amerika u l-Gran Brittanja ▪ Insemmu l-membri Maltin tal-Parlament Ewropew li jitkellmu fil-Parlament Ewropew ▪ Insemmu l-kummerċ li nagħmlu ma' pajjiżi barranin, il-fabbriki li jipproduċu prodotti għall-esportazzjoni ▪ Insemmu kif bosta prodotti li nixtru jiġu maħduma barra minn Malta – xi eżempji: karozzi, mowbajls, televixins, kukers, eċċ... ▪ Insemmu l-eluf kbar ta' turisti li jżuruna kull sena u jmorru lura jfaħħru l-wirt storiku li għandna.
Ċ6.1.5	Nagħmlu differenza bejn komunikazzjoni bejnietna permezz tat-teknoloġija tal-informatika u komunikazzjoni li għandha bażi iktar personali.	Niskopru flimkien mal-istudenti kif it-teknoloġija bidlet il-mod kif nikkomunikaw bejnietna. Inqabblu l-mod kif nikkomunikaw bejnietna fil-klassi (billi nitkellmu bejnietna) mal-mod kif nikkomunikaw pereżempju billi nċemplu, nitkellmu bl-iSkype, nibagħtu SMSs u emails. Niddiskutu għaliex, filwaqt li fid-dinja tal-lum il-komunikazzjoni permezz tat-teknoloġija hija importanti ħafna, nagħmlu żball jekk inneħħu minn ħajjitna l-komunikazzjoni personali. Nissuġġerixxu kif nistgħu nsaħħu l-komunikazzjoni reali (bħal nagħmlu attivitajiet mal-ħbieb, nattendu għaqdiet) u niddependu dejjem inqas fuq il-komunikazzjoni virtwali (bl-Internet, emails, SMS). Infakkru li tfal taħt it-13-il sena ma jistax ikollhom *account* fuq *Facebook.* **Logħba interattiva: (RLO) S622** - *Understand how effective communication strengthens democracy and in the process strengthens also all citizens.*

Blokk Ċ6.2 – Ngħinu lil Xulxin

Miri: *Nifhmu kif is-soċjetà Maltija hija organizzata u kif din l-organizzazzjoni timplika sett ta' drittijiet, liġijiet u regolamenti. Nifhmu l-valuri u l-attitudnijiet li tħaddan is-soċjetà tagħna. Nagħrfu liema huma d-drittijiet umani bażiċi u kif dawn jikkontribwixxu biex intejbu l-kwalità ta' ħajja li ngħixu.*

kodiċi	il-ħiliet	suġġerimenti għall-akkwist tal-ħiliet
Ċ6.2.1	Nagħmlu differenza bejn liġi u regolament.	Nidentifikaw ftit liġijiet u regolamenti li jaffettwaw il-ħajja tal-istudenti – xi eżempji: (a) Attendenza obbligatorja l-iskola (b) Hawn Malta nsuqu fuq ix-xellug tat-triq (ċ) Fil-familja tagħna nieklu flimkien fis-6.00pm. Nifhmu kif 'a' u 'b' huma liġijiet waqt li 'ċ' huwa regolament li jgħodd għall-familja tagħna biss. L-istudenti għandhom isemmu iktar eżempji mill-esperjenzi tagħhom stess. Diskussjoni bejn l-għalliem/a u l-istudenti:

		• Għaliex il-liġijiet u r-regolamenti huma bżonnjużi għas-soċjetà tagħna? • Kif tista' tinbidel liġi? • Kif jista' jinbidel regolament?
Ċ6.2.2	Nidentifikaw eżempji ta' regolamenti li nsibu fl-iskola u fil-lokalità tagħna u nispjegaw ir-raġuni għala qegħdin hemm	Nirreferu għal Ċ6.2.1 imma did-darba nikkonċentraw fuq regolamenti li jaffettwaw il-ħajja ta' kull student Malti (inħallu l-liġijiet fil-ġenb għal dan l-eżerċizzju). Flimkien nagħmlu lista ta' regolamenti li nsibu fl-iskola, fil-familja, fl-għaqdiet li nattendu, regolamenti tal-Kunsill Lokali u tal-parroċċa (il-Knisja). Nagħżlu ftit regolamenti (minn 2 sa 4 biżżejjed) u nibnu profil b'dan il-mod: (a) X'jgħid ir-regolament? (b) Min hu responsabbli li jara li r-regolament ikun obdut? (c) X'jiġri jekk ir-regolament jinkiser? (d) Għaliex għandna nobdu r-regolamenti msemmija? Ninnutaw li bosta regolamenti japplikaw għall-membri ta' xi għaqda partikolari biss, mhux għal kulħadd.
Ċ6.2.3	X'jiġri jekk ma nosservawx il-liġijiet?	Nirreferu għal Ċ6.2.1, imma did-darba nikkonċentraw fuq liġijiet li huma fl-esperjenzi tal-istudenti (inħallu r-regolamenti barra għal dan l-eżerċizzju) Flimkien nagħmlu lista ta' liġijiet li jafu bihom l-istudenti. Nagħżlu ftit liġijiet (minn 2 sa 4 biżżejjed) u nibnu profil b'dan il-mod: (a) X'tgħid il-liġi? (b) Min hu responsabbli li jara li l-liġi tkun obduta? (c) X'jiġri jekk il-liġi tinkiser? (d) Għaliex għandna nobdu l-liġi msemmija?
Ċ6.2.4	Nidentifikaw u niddiskutu żewġ drittijiet li għandu kull student Malti.	Insemmu u nagħmlu lista ta' drittijiet li għandhom l-istudenti Maltin – xi eżempji: dritt għal edukazzjoni xierqa, għat-tagħlim, għal kura xierqa meta nimirdu, għal arja tajba, għal ambjent ħieles mill-perikli, għal-logħob u l-mistrieħ eċċ.. Mil-lista nidentifikaw żewġ drittijiet u niddiskutuhom mal-istudenti, (bħala klassi jew fi gruppi). Nirrekordjaw dak li jintqal fuq ċart. Għajnuniet għad-diskussjoni: • Taħsbu li t-tfal tad-dinja kollha għandhom dan id-dritt? • Min għandu jara li l-istudenti Maltin kollha jgawdu dan id-dritt? • Tafu b'każi fejn dan id-dritt ġie miċħud lil xi student Malti? • X'nistgħu nagħmlu meta nsiru nafu li xi dritt ġie miċħud?
Ċ6.2.5	Nidentifikaw u niddiskutu eżempju wieħed ta' dritt uman bażiku u kif dan	Nagħmlu riċerka ħafifa dwar ID-DRITTIJIET FUNDAMENTALI TAL-BNIEDEM (*Basic Human Rights*). Hemm ħafna drittijiet li għandhom kunċetti tqal wisq biex nidħlu fihom fis-Sitt Sena tal-Primarja. Iżda hemm oħrajn li huma iżjed adattati biex niddiskutuhom mal-istudenti – xi eżempji: id-dritt għall-edukazzjoni (26), id-dritt

	jaffettwa l-ħajja tal-istudent	għall-mistrieħ u l-logħob (24), id-dritt għall-propjetà (17), id-dritt li tħaddan ir-reliġjon li tixtieq (18), eċċ.... Nagħżlu dritt wieħed, infittxu dwaru u naraw: (a) Kif jista' jinkiser dan id-dritt? (b) Kif jista' jissaħħaħ? (ċ) Xi tfisser solidarjetà? (d) Kif nistgħu nuru solidarjetà ma' persuni li qegħdin ikunu mċaħħda minn dan id-dritt? Nanilzzaw numru ta' *case studies* u naraw: (a) Kien hemm ksur tad-drittijiet tal-bniedem? (b) Jekk iva, liema dritt inkiser? (c) Min hu responsabbli tal-ksur? (d) Min jista' jgħin? Tajjeb li naraw dan kollu fil-kuntest ta' drittijiet u anke dmirijiet. **Logħba interattiva: (RLO) S523**: *Learn about the common values that exist in Malta and the other EU member states.*
Blokk Ċ6.3 – Immorru Nixtru **Miri**: *Nifhmu kif l-istil ta' ħajja moderna li jgħixu l-Maltin illum biddel il-mod kif il-Maltin jakkwistaw u jużaw il-prodotti li jsibu jixtru. Referenza għall-kummerċ li Malta tagħmel mal-pajjiżi barranin, nifhmu xi tfisser produzzjoni u kif l-użu tal-prodotti li nixtru jaffettwa l-ambjent.*		
kodiċi	**il-ħiliet**	**suġġerimenti għall-akkwist tal-ħiliet**
Ċ6.3.1	Fuq perjodu qasir ta' żmien nesploraw il-prodotti l-iktar komuni li nixtru	Permezz ta' *brainstorming* bejn l-għalliem/a u l-istudenti nesploraw il-prodotti li nħobbu nixtru: • Xi kwalità ta' prodotti nixtru? Ikel, ħwejjeġ, logħob, trasport (*fuel* u biljetti), divertiment, ... • Xi kwalità ta' ħwienet insibu qrib tagħna? U liema nsibu barra l-belt jew raħal tagħna? • Fiex nonfqu l-iktar flus? Fl-ikel, fit-trasport, fl-affarijiet tad-dar? • L-ikel li nixtru jkun frisk jew ippriservat? Liema l-aħjar? Għaliex? • Kif nistgħu nkunu 'bil-għaqal' meta nixtru?
Ċ6.3.2	Nagħmlu differenza bejn prodotti li jiġġeneraw ħafna skart u oħrajn li ma joħolqux skart.	Nieħdu dan l-eżempju: (a) Nixtru kilo karrotti friski mingħand tal-ħaxix? jew (b) Nixtru kilo karrotti ppakkjati f'kontejner tal-pastik? Għaliex għandna nixtru (a) u mhux (b)? Nagħmlu lista ta' ftit prodotti li jiġġeneraw l-iskart, u oħra bi prodotti li ma jħallux skart warajhom. Suġġerimenti kif innaqqsu l-iskart – xi eżempji: Nagħmlu l-lanċ f'kontejner li neħduh lura d-dar u naħsluh; nużaw batteriji li jerġgħu jiċċarġjaw ruħhom; nużaw ir-rota flok il-karozza; eċċ......
Ċ6.3.3	Niktbu storja ta' prodott li spiċċa bla użu u b'hekk inħoloq skart għalxejn.	Hawnhekk inħallu f'idejn l-immaġinazzjoni tat-tfal sabiex joħolqu stejjer kreattivi u wara jingħata ċans biex l-istudenti jisimgħu l-istejjer ta' xulxin. L-għalliema u l-istudenti jistgħu ukoll jikkomunikaw bl-emails biex ikollhom eżempji tajbin oħra ta' stejjer miktuba minn studenti li jattendu skejjel oħrajn.
Ċ6.3.4	Nesploraw ir-raġunijiet li	Nesploraw flimkien kif IL-BŻONN iġegħilna nixtru:

	jistgħu jġegħluna nixtru xi prodott	(a) Il-ġuħ u l-għatx – iġegħluna nixtru l-prodotti tal-ikel. (b) Il-bżonn li nistrieħu u nilagħbu – iġegħilna nonfqu l-flus fid-divertiment. (c) Biex nidhru sbieħ nonfqu l-flus fuq xagħarna u ħwejjiġna. Attivitajiet: ▪ Naraw żewġ eżempji ta' riklami fuq YouTube. ▪ Naraw żewġ riklami fuq gazzetta/i lokali. ▪ Niddiskutu x'inhu l-effett tar-riklami fuqna – xi eżempji: Jista' jkun li għax riklam ikun tajjeb, nispiċċaw nixtru prodott ħażin? Jekk prodott ma narawhx fir-riklami ifisser li mhuwiex tajjeb? ▪ Nimmaġinaw li għandna prodott (ngħidu aħna l-għasel) u rridu nbigħuh; kif se niddisinjaw riklam/i 'catchy' biex inbigħu ħafna minnu? Niddiskutu kif b'xiri bil-għaqal, nistgħu nibżgħu aktar għall-ambjent ta' madwarna.
Ċ6.3.5	Neżaminaw daqsxejn dak li nimpurtaw u dak li nesportaw	Nifhmu xi jfissru **importazzjoni** u **esportazzjoni** billi neżaminaw xi eżempji mill-esperjenzi tat-tfal: • Nimpurtaw ħafna karozzi, kemm ġodda kif ukoll użati. • Biex karozza taħdem/timxi, trid il-fuel u dan ikollna nimpurtawh ukoll. • Tal-ħwienet jimpurtaw ħafna ħwejjeġ li nilbsu filwaqt li fabbriki Maltin jesportaw ħwejjeġ barra minn Malta. • Biex il-fabbriki Maltin jagħmlu l-qomos u l-qliezet jimpurtaw id-drapp minn barra. • Filwaqt li l-bdiewa Maltin jesportaw il-patata f'pajjiżi Ewropej, fis-*supermarkets* tagħna nsibu wkoll patata li ġiet impurtata. Bl-għajnuna ta' xi adult nistħarrġu liema huma l-ogħla prodotti - ngħidu aħna: Il-patata jew il-larinġ ta' barra ogħla jew orħos minn ta' Malta? Nesploraw l-esperjenzi tagħna u ta' nies li nafu fejn jidħol ix-xiri minn fuq l-Internet.

Is-Sitt Sena Primarja		**Il-Ġeografija**
Blokk Ġ6.1 – Madwar il-Baħar Mediterran **Miri**: *Nesploraw ir-reġjun tal-Mediterran b'referenza għall-pajjiżi li jmissu mal-Mediterran, il-bliet kapitali tagħhom u s-simboli nazzjonali. Naraw liema huma l-gżejjer prinċipali tal-Mediterran u l-fetħiet li minnhom tista' toħroġ mill-Baħar Mediterran jew tidħol fih. Naraw kif se nħarsu l-Baħar Mediterran mit-tniġġis.*		
Ġ6.1.1	Naraw il-Baħar Mediterran bħala parti minn dinja akbar	Nirreferu għall-fatt li Mediterran tfisser 'il-baħar f'nofs l-art'. Naraw fuq globu jew mappa kif il-Baħar Mediterran jinsab bejn 3 kontinenti.

		Insemmu wkoll il-kontinenti l-oħra u l-ħames oċeani li flimkien jiffurmaw id-dinja tagħna (Earth). (Ara MALTA ART TWELIDNA ta' Edward Gilson, paġni 32 – 35.)
Ġ6.1.2	Nesploraw il-pajjiżi li jmissu mal-Mediterran, b'referenza għall-bliet kapitali u s-simboli nazzjonali prinċipali tagħhom	1. Inħeġġu lill-istudenti jitkellmu dwar xi safra li għamlu f'xi pajjiż li jmiss mal-Baħar Mediterran. Xi mistoqsijiet għal riċerka ħafifa: • Liema pajjiż/i żortu? • X'jisimha l-belt kapitali tal-pajjiż/i li żortu? • Liema bliet jew postijiet oħra żortu? • F'liema staġun sifirtu? Kif kienet il-klima? Inzertajtu temp sabiħ? • Kellkom kuntatt man-nies tal-post? Kif sibtuhom? B'liema lingwa tkellimtu magħhom? • Jixbhuna fid-dehra u fid-drawwiet tagħhom jew differenti kompletament minna l-Maltin u l-Għawdxin? (*Jekk ikun hemm ħafna studenti li żaru postijiet fil-Mediterran, nistgħu nħajruhom jiktbu l-esperjenzi tagħhom, biex imbagħad jaqraw il-kitbiet ta' xulxin.*) 2. Nitgħallmu fejn jinsabu dawn il-**pajjiżi tal-Mediterran** u nkunu nafu liema huma l-**bliet kapitali** tagħhom: Il-Portugall, Spanja, Franza, L-Italja, Il-Greċja, It-Turkija, Is-Sirja, L-Iżrael, L-Eġittu, Il-Libja, It-Tuneżija, L-Alġerija, Il-Marokk, Malta u Ċipru. (Ara Edward Gilson p. 40-41.) 3. L-istudenti jagħżlu pajjiż mil-lista tal-pajjiżi li tidher hawn fuq u jagħmlu riċerka ħafifa fuq **simbolu** wieħed importanti marbut mal-pajjiż li jkunu għażlu – xi eżempji: It-Torri ta' Pisa, Il-Kolossew, Il-Piramidi, It-Torri Eiffel, L-Akropoli, il-Vatikan, eċċ... (Ara Edward Gilson p.42.) Tajjeb li kull student jikteb ir-riċerka fi kliemu u fil-qosor. 4. Għal iktar taħriġ ara Edward Gilson p. 43-45. • **Logħba interattiva A: (RLO) G6210** - *Recognising and locating the countries bordering the Mediterranean Sea (including Portugal).* **Logħba interattiva B: (RLO) G436a** - U*sing a map of the Mediterranean Sea to locate and mark six European countries and their capital cities.*
Ġ6.1.3	Nagħrfu liema huma l-gżejjer prinċipali li nsibu fil-Mediterran.	Nitgħallmu fejn jinsabu dawn il-gżejjer u ma' liema pajjiżi jagħmlu: Malta, Ċipru, Il-Gżejjer Balearići, Korsika, Sardenja, Sqallija u Kreta. (Ara Edward Gilson p.46-49.) **Logħba interattiva: (RLO) G628** - *Recognising and locating the following Mediterranean Islands: the Balearic Islands, Corsica, Sicily, Sardegna, Crete, Cyprus.*
Ġ6.1.4	Nagħrfu liema huma l-fetħiet li jgħaqqdu l-Mediterran ma' ibħra/oċeani oħra.	Nitgħallmu fejn jinsabu dawn il-fetħiet u ma' liema ibħra/oċeani jinfdu: L-Istrett/Fliegu ta' Ġibiltà, Id-Dardanelli, Il-Kanal ta' Swejz. (Ara Edward Gilson p. 36-39.) **Logħba interattiva: (RLO) G627** - The three main openings of the Mediterranean Sea: Gibraltar, Suez,

		Dardanelles.
Ġ6.1.5	Nifhmu għalfejn għandna nieħdu miżuri favur il-konservazzjoni u l-protezzjoni tal-Baħar Mediterran.	1. **Nirriflettu fuq dan il-każ**: F'Mejju tal-1960, Sandro, tifel Taljan, tefa' karta fi flixkun tal-ħġieġ, għalaq il-flixkun b'tapp tas-sufra u tefgħu fil-baħar qrib id-dar tiegħu f'Napli. Fuq il-karta kiteb messaġġ bi 3 lingwi: bit-Taljan, bl-Ingliż u bil-Franċiż. F'Ġunju 1962, 25 xahar wara, il-flixkun inġabar minn raġel fil-Libanu. Ir-raġel kiteb lura lil Sandro fl-indirizz li kien hemm fuq il-karta fil-flixkun. 2. Din l-istorja turina li, jekk ngħidu aħna, it-Taljani jieħdu ħsieb ix-xtut tagħhom, ikunu qegħdin jieħdu ħsieb ix-xtut ta' Franza, ta' Spanja u l-Mediterran kollu. Jekk vapur iħammeġ il-baħar madwar Malta, ikun qiegħed iħammeġ il-Mediterran kollu. 3. **Tbaħħir kummerċjali**: Għalkemm il-Baħar Mediterran huwa baħar pjuttost żgħir, huwa kkalkulat li terz (1/3) tat-tbaħħir kummerċjali (tankers, vapuri tal-merkanzija, eċċ...) jgħaddi mill-baħar Mediterran. Dan ġej mill-fatt li l-Baħar Mediterran imiss ma' tliet kontinenti u barra minn hekk it-trasport bil-baħar huwa ferm orħos mit-trasport bl-ajru jew bil-ferrovija. 4. **Problemi** li qed jiffaċċja l-Baħar Mediterran illum: • *Overfishing* – Ħafna speċi ta' ħut jinsabu fil-periklu għax għal ħafna snin sar sajd bl-addoċċ. • Id-drenaġġ – Bosta pajjiżi jitfgħu d-drenaġġ fil-baħar mingħajr ma jittrattawh. • Il-bidla fil-klima – Il-livell tal-ilma tiela' madwar id-dinja kollha; pajjiżi bħal Malta jistgħu jitilfu xi xtajtiet għax jegħrqu taħt il-baħar. • It-tniġġis – Meta kien għadu jsir is-sajd bit-*trawlers* li jkaxkru xbieki kbar ma' qiegħ il-baħar, kwantitajiet kbar ta' boroż tal-plastik kienu jitilgħu max-xbieki. Dan juri kemm jintrema skart bl-addoċċ fil-baħar. 5. L-ilma jdum biex jinbidel - Billi l-Mediterran huwa baħar pjuttost magħluq, l-ilma jdum ħafna biex jinbidel; huwa kkalkulat li jieħu mad-90 sena. Ara kemm rridu noqogħdu attenti x'nitfgħu fil-baħar! **Logħba interattiva: (RLO) G541** - Sea pollution by ships and sewage.
Blokk Ġ6.2 – Il-Ġeografija mill-Aħbarijiet **Mira ta' Tagħlim**: *Nesploraw ir-relazzjoni bejn il-bniedem u d-dinja tagħna billi nassoċjaw l-aħbarijiet li jixxandru mal-għarfien tagħna tal-pajjiżi, in-nies u l-ambjenti diversi li hawn fid-dinja*		
kodiċi	**il-ħiliet**	**suġġerimenti għall-akkwist tal-ħiliet**
Ġ6.2.1	Nagħmlu lista tal-pajjiżi li jkunu ssemmew fl-aħbarijiet f'perjodu ta' 15-il ġurnata.	Dan l-eżerċizzju għandu jinbeda minn qabel il-lezzjoni nnifisha. Inħeġġu l-istudenti joqogħdu attenti għall-aħbarijiet u jieħdu nota tal-pajjiżi barranin li jissemmew u x'ikun ġara fihom - xi eżempji: It-Turkija – splużjoni f'minjiera; L-Iżrael – inkwiet mal-Palestinjani; Is-Sirja – gwerra ċivili; Il-Brażil – tazza tad-dinja; eċċ... Fil-lezzjoni proprja permezz ta' mappa jew globu nsibu l-pajjiżi imsemmija flimkien mal-belt kapitali tagħhom

		u nqajmu diskussjoni dwar il-pajjiżi nfushom u l-avvenimenti li jkunu ġraw fihom. (*Tajjeb li waqt id-diskussjoni nżommu f'moħħna l-ħiliet l-oħra li jridu jintlaħqu f'dan il-Blokk.*) **N.B.** • **Fejn tidħol riċerka** dwar tagħrif ġenerali (*general knowledge*) inħallu lill-istudenti jfittxu u jitkellmu dwar dak kollu li jinteressahom. • Għall-eżamijiet kull informazzjoni mitluba għandha tkun fil-limitu ta' **Blokk Ġ6.1 – Madwar il-Baħar Mediterran**. Dan ifisser li f'eżami m'għandha qatt tingħata mistoqsija bħal din: "F'liema kontinent jinsab il-Perù?" Il-*worksheets* marbuta mal-ħiliet kollha ta' **Blokk Ġ6.2** għandhom iservu ta' gwida tajba għal kemm għandna nidħlu fid-dettall.
Ġ6.2.2	Naraw dawn il-pajjiżi humiex: (a) madwar il-Mediterran (b) 'il bogħod mill-Mediterran	Nikklassifikaw il-pajjiżi fil-lista ta' Ġ6.2.1 skont humiex fil-Mediterran jew le. Naraw jekk il-maġġoranza tal-pajjiżi li ssemmew fl-aħbarijiet humiex dawk li jinsabu madwar il-Mediterran jew iktar 'il bogħod. Nippruvaw naraw għaliex xi pajjiżi f'ċerti nħawi tad-dinja jissemmew ħafna fl-aħbarijiet.
Ġ6.2.3	Naraw liema huma l-pajjiżi li aħna l-Maltin nafu l-iktar bihom u nifhmu għaliex.	Aħna l-Maltin familjari ma' ċerti pajjiżi iktar minn oħrajn minħabba: (a) **L-emigrazzjoni** – Fejn marru l-iktar il-Maltin fil-passat biex ifittxu x-xogħol? (b) **Ir-refuġjati** – Minn fejn jiġu l-iktar? (c) **Is-safar** – Fejn iħobbu jsiefru l-iktar il-Maltin? (d) **Il-missjunarji Maltin** – Fejn marru/imorru l-iktar? Niddiskutu kif il-lingwi li nitgħallmu jgħinuna nikkomunikaw mal-pajjiżi barranin. **N.B.** *Id-dettalji li joħorġu mir-riċerka dwar is-suġġett m'għandhom qatt jiġu assessjati fl-eżamijiet. Jekk ikun hemm mistoqsijiet fejn jintalbu xi dettalji, ir-risposti għandhom dejjem jinstabu f'xi informazzjoni mogħtija fil-karta stess.*
Ġ6.2.4	Nagħmlu riċerka ħafifa dwar uħud mill-pajjiżi msemmija.	Niddiskutu għaliex huwa dejjem interessanti li nsiru nafu dwar pajjiżi barranin. Nistgħu nqabblu pajjiżi barranin ma' Malta u naraw x'hemm komuni jew differenti. Inħeġġu lill-istudenti jagħmlu riċerka dwar pajjiżi li jinteressawhom ħalli jitgħallmu iktar dwarhom. Jistgħu jaħdmu fi gruppi dwar pajjiż partikolari u jfittxu dwar: • il-belt kapitali • il-popolazzjoni • l-ilbies tipiku/drawwiet partikolari • il-fatturi ġeografiċi ewlenin/il-klima • is-simboli nazzjonali.
Ġ6.2.5	Infittxu informazzjoni dwar	Avvenimenti importanti li jqajmu interess f'ħafna pajjiżi madwar id-dinja huma t-Tazza tad-Dinja tal-Futbol u

	il-pajjiżi li ospitaw / se jospitaw avvenimenti sportivi internazzjonali.	l-Olimpjadi. Naraw fejn sar l-aħħar avveniment jew fejn se jsiru l-avveniment li jkun imiss u nfittxu ftit informazzjoni dwar il-pajjiż li ospita jew ikun se jospita l-avveniment. Nikkonċentraw ir-riċerka tagħna fuq informazzjoni interessanti dwar l-avveniment innifsu – xi eżempji: • F'liema belt/bliet sar/se jsir il-logħob? • X'ħin sar/se jsir il-logħob? Hemm differenza bejn il-ħin ta' Malta u l-ħin t'hemmhekk? Għaliex? • Kemm –il pajjiż jieħu sehem? Minn liema kontinenti ġejjin? (Tazza tad-Dinja: 2014 – Brażil; 2018 – Ir-Russja; 2022 – Il-Qatar) (Olimpjadi: 2012 – Londra; 2016 – Rio; 2020 – Tokyo)
Blokk Ġ6.3 – Nimmaniġġjaw l-Iskart **Mira ta' Tagħlim**: *Nidentifikaw il-problemi prinċipali marbuta mal-immaniġġjar tal-iskart u nissuġġerixxu soluzjonijiet sostenibbli*		
Ġ6.3.1	Naraw kemm u x'tipi differenti ta' skart qegħdin niġġeneraw fil-Gżejjer Maltin.	Norganizzaw ruħna biex flimkien mal-istudenti nagħmlu riċerka dwar l-iskart li nipproduċu fid-djar tagħna. Inżommu lista/i tal-affarijiet kollha (riċiklabbli u mhumiex) li l-membri tal-familja jarmu matul ġurnata waħda. Nitolbu l-kollaborazzjoni tal-membri tal-familja kollha sabiex jiktbu fil-lista kull oġġett li jkunu se jarmu. Xi eżempji: • 2 pakketti tal-ħalib • qxur ta' 6 patatiet, 3 larinġiet u 2 tuffiħat • 2 laned tat-tonn taż-żejt • gazzetta użata • żarbun imqatta' • kaxxa tal-kartun • 2 fliexken tal-ħġieġ Fil-klassi niddiskutu flimkien lista partikolari u nifirdu l-iskart riċiklabbli minn dak li mhuwiex. Ninnutaw id-differenza fl-ammonti. (*Tajjeb li waqt id-diskussjoni nżommu f'moħħna l-ħiliet l-oħra li jridu jintlaħqu f'dan il-Blokk.*) Insemmu t-tipi prinċipali ta' skart li niġġeneraw fil-gżejjer tagħna: 1. **Skart domestiku** - Huwa kkalkulat li familja waħda tarmi madwar 1,360 kilo ta' skart f'sena waħda. Ara kemm skart jipproduċu l-familji kollha flimkien. 2. **Skart mil-lukandi u r-ristoranti** - It-turisti li jżuruna kull sena, jarmu ħafna skart ukoll. 3. **Skart mill-fabbriki -** Biex jipproduċu l-prodotti tagħhom il-fabbriki jiġġeneraw ħafna skart.

		4. **Skart tal-kostruzzjoni** – Meta tinbena dar ġdida jew titwaqqa' dar qadima biex tinbena oħra ġdida jintrema ħafna terrapien u ġebel żejjed. Dan fil-fatt huwa l-ikbar ammont ta' skart li jintrema f'pajjiżna. Nenfasizzaw il-fatt li l-iskart **kollu** li jintrema f'sena waħda huwa biżżejjed biex nordmu grawnd tal-futbol (daqs ta' Ta' Qali) taħt 80 sular ta' skart. **Attività**: Noħolqu poster bl-iskop li l-Maltin u l-Għawdxin isiru aktar konxji mill-problemi kbar li qiegħed joħloq l-iskart.
Ġ6.3.2	Nifhmu xi problema kbira li għandna biex insibu fejn narmu l-iskart	Niddiskutu fejn nistgħu narmu l-iskart kollu li ssemma f'Ġ6.3.1. Sa ftit snin ilu konna narmu kollox f'miżbliet kbar. L-ikbar miżbla li ħloqna u li għadha tidher sal-lum hija dik tal-Magħtab. (Ara Edward Gilson p. 156, 166-167.)
Ġ6.3.3	Nagħmlu differenza bejn skart li ma nistgħux nevitaw (bħal dak iġġenerat mill-fdalijiet tal-ikel) u skart li ma jmissna qatt niġġeneraw (bħal meta nużaw batteriji li mhumiex *rechargeable*).	Huwa fatt li nagħmlu x'nagħmlu, ma jistax ikun li ma nipproduċu ebda tip ta' skart. Ngħidu aħna jekk sempliċiment tiekol ħuta se jibqgħalek ix-xewk li trid tarmih x'imkien. Ħafna skart jinten mill-ewwel u allura huwa importanti li neħilsu minnu malajr. Nikklassifikaw xi skart li ssemma f'Ġ6.3.1 f'dawn iż-żewġ kategoriji: **(a) Skart li ma nistgħux ma nipproduċux** – bħal fdalijiet tal-ikel, żraben imqattgħa, eċċ... **(b) Skart li ma jmissna qatt nipproduċu** – bħal meta nużaw batteriji li ma jkunux *rechargeable,* tazzi jew platti *disposable*, eċċ... Nissuġġerixxu modi kif nistgħu nnaqqsu l-iskart u b'hekk innaqqsu l-problemi. Xi eżempji: • Meta mmorru nixtru nieħdu magħna basktijiet li jistgħu jintużaw ħafna drabi. • Insewwu l-oġġetti miksura minflok narmuhom. • Nisseparaw il-ħġieġ, il-metall, il-karti u l-plastik biex narmuhom fil-*bring-in-sites*. • Nieħdu l-lanċ f'kontenitur tal-plastik li jista' jinħasel u jerġa' jintuża. • Nużaw il-karti miż-żewġ naħat qabel narmuhom. • Nisilfu jew nagħtu lil ħaddieħor affarijiet li m'għadx għandna bżonn minflok narmuhom. (Ara Edward Gilson p.157.) **Attività**: Kull ġimgħa nagħżlu żewġ *wardens* tal-ambjent li jkunu nkarigati jagħmlu poster fil-klassi b'miżura li turi kif se nnaqqsu l-iskart. Matul dik il-ġimgħa huma jkunu responsabbli wkoll li jaraw li dik il-miżura tkun qed tiġi implimentata mill-istudenti kollha.
Ġ6.3.4	Nagħrfu l-vantaġġi tas-separazzjoni tal-iskart l-użu tal-*bring-in-sites* u l-importanza tar-riċiklaġġ.	Nifhmu l-ħtieġa li **nnaqqsu l-iskart** billi: (a) **Nirrifjutaw li nixtru affarijiet li m'għandniex bżonn.** (b) **Nerġgħu nużaw l-iskart** - Insibu użu alternattiv għal affarijiet li m'għadx għandna bżonn minflok narmuhom; ngħidu aħna flixkun tal-plastik jibda jintuża bħala qasrija. Naraw x'se nagħmlu bl-iskart li ma nistgħux nevitaw.

		• **Is-separazzjoni tal-iskart** – Minflok nitfgħu l-iskart kollu f'borża waħda, nagħżlu minnu l-plastik, il-karti, il-metall u l-ħġieġ. • **Nużaw sew il-*bring-in sites*** – Noqogħdu attenti x'nistgħu jew ma nistgħux nitfgħu fil-kontenituri tal-plastik, tal-karti, tal-metall u tal-ħġieġ. Naraw li l-affarijiet li narmu fil-*bring-in-sites* ikunu nodfa. • **Ir-riċiklaġġ** – L-oġġetti li jkunu ntremew fil-*bring-in-sites* jerġgħu jinħadmu fi prodotti ġodda għall-użu tagħna. Bir-riċiklaġġ inkunu qegħdin nibżgħu għar-riżorsi tad-dinja; ngħidu aħna meta nirriċklaw il-karti nkunu qegħdin insalvaw is-siġar. Għal aktar suġġerimenti ara Edward Gilson p. 158 – 165. **Logħba interattiva: (RLO) G644** - Examples of recycling: metal, paper and glass.
Ġ6.3.5	Naraw x'se nagħmlu bl-iskart li ma jistax jiġi riċiklat. Nifhmu l-ħtieġa *ta' civic amenity sites* u *engineered landfills*.	Nistħarrġu dawn il-mistoqsijiet: • X'nistgħu nagħmlu bl-iskart organiku? Fdalijiet tal-ikel nejjin (bħall-qxur tal-ħaxix) jistgħu jinbidlu f'kompost. (Ara Edward Gilson p.160-161.) • Fejn se narmu l-iskart mill-industrija tal-bini? Dan qiegħed jintrema f'barrieri vojta li wara jinbidlu f'għelieqi. • X'nistgħu narmu fiċ-ċentri għall-iskart goff? L-iskart goff kollu li jiġbru l-kunsilli lokali jmur f'xi wieħed minn dawn iċ-ċentri. Madanakollu nistgħu immorru aħna stess bil-karozza tagħna sabiex narmu: skart tal-ġnien; skart perikoluż (bħal żebgħa jew batteriji tal-karozzi); biċċiet tal-injam; apparat elettriku/elettroniku (bħal telexixins, kompjuters jew friġis); skart goff (bħal għamara, saqqijiet jew sufani); basktijiet, żraben jew ħwejjeġ imqattgħa; eċċ... • X'inhi *engineered lanfill*? Din hi tip ta' miżbla magħmula apposta biex ma ssir ebda ħsara lill-ambjent u fiha jinġabar l-iskart l-ieħor kollu li m'għandniex fejn narmuh (tal-borża s-sewda). Għal aktar suġġerimenti ara Ambjent Soċjali ta' Tony Pace (editur: Philip E. Said) paġni 134-135, 138-140.

Is-Sitt Sena Primarja – L-Istorja		
Blokk S6.1 – Qabel il-Kitba		
Miri ta' Tagħlim: *Nesploraw kif setgħet kienet il-ħajja fil-Gżejjer Maltin fiż-żminijiet preistoriċi b'referenza għall-wirt preistoriku li għandna*		
kodiċi	**il-ħiliet**	**suġġerimenti għall-akkwist tal-ħiliet**
S6.1.1	Nagħmlu differenza bejn Q.K. u W.K. biex nifhmu meta ġew l-ewwel nies f'Malta. Naraw	1. Nagħmlu differenza bejn dak li ġara **Q**abel **K**ristu u dak li ġara **W**ara **K**ristu – xi eżempji: • Malta daħlet fl-Unjoni Ewropea fis-sena 2004 W.K.

	ukoll għaliex bdew jgħixu hawn.	• It-Tieni Gwerra Dinjija bdiet fl-1939 W.K. • L-assedju l-Kbir seħħ fis-sena 1565 W.K. • San Pawl ġie Malta fis-sena 60 W.K. • Il-Logħob Olimpiku li kien isir fil-Greċja tal-qedem beda jiġi organizzat xi 600 sena Q.K. • Il-Feniċi ġew Malta madwar 800 sena Q.K. • L-istorja tal-poplu Lhudi bdiet permezz ta' Abraham madwar 1850 sena Q.K. • Il-piramidi tal-Eġittu bnew jinbnew madwar 2500 sena Q.K. • L-ewwel nies f'Malta ġew madwar 5000 sena Q.K. • Nifhmu d-differenza bejn l-**Istorja** (iż-żmien meta l-bniedem beda jikteb) u l-**Preistorja** (iż-żmien ta' qabel il-kitba). Xi eżempji: • Mill-fdalijiet li sibna ma jidhirx li l-ewwel nies f'Malta kienu jafu jiktbu, allura huma għexu fi żmien il-Preistorja. • Il-Feniċi kienu jużaw il-kitba, allura fiż-żmien li huma kienu f'Malta, bdiet l-Istorja ta' pajjiżna. • L-ewwel nies ġew minn Sqallija fuq xi ċattra. Huma tħajru jibdew jgħixu f'Malta għax sabu klima tajba, għerien fejn joqogħdu, nixxigħat biex jixorbu u setgħu jieklu minn dak li jipprovdu l-baħar u l-kaċċa. (Ara AMBJENT STORIKU, Kap 1 ta' Leonard Grech, paġni 6-10.)
S6.1.2	Naraw fejn marru joqogħdu l-ewwel nies f'Malta u x'xogħol kienu jagħmlu. Nifhmu l-importanza ta' Għar Dalam u Skorba b'referenza għall-arkeoloġija. Inqabblu dawk iż-żminijiet mal-lum.	1. **L-arkeoloġija**: Nifhmu li qed nitkellmu fuq żmien li m'għandna xejn bil-miktub dwaru; għalhekk li nafu, nafuh biss mill-fdalijiet li nstabu mill-arkeoloġi. Xogħol l-arkeoloġi hu li jistudjaw il-**fossili** u l-fdalijiet antiki sabiex nitgħallmu dwar dawk iż-żminijiet imbiegħda. 2. Ġewwa **Għar Dalam** l-arkeoloġi sabu fdalijiet li juru li n-nies tal-preistoja għexu hemm għal żmien twil. Sabu wkoll il-fossili ta' ippopotami, iljunfanti, ċriev u orsijiet li llum m'għadhomx jgħixu fil-salvaġġ hawn Malta. Dawn huma l-akbar xhieda li Malta mhux dejjem kienet gżira. B'hekk nafu fiż-żgur li Malta kienet magħquda mal-Ewropa u forsi wkoll mal-Afrika. (Ara l-*video* - **GĦAR DALAM**: http://youtu.be/kssHZ40ebvA) 3. Dwar is-sit ta' Għar Dalam, tajjeb li l-istudenti jkunu jafu li: • Jinsab qrib ir-raħal ta' Birżebbuġa. • Huwa mmexxi minn Heritage Malta. • Huwa maqsum fi tnejn - il-Mużew ta' Għar Dalam u l-għar innifsu. 4. Fi **Skorba** qrib l-Imġarr, l-arkeoloġi sabu fdalijiet ta' djar li bnew in-nies tal-preistorja meta ma baqgħux joqogħdu biss fl-għerien. Hemmhekk instab ħafna fuħħar (griż u aħmar) li jagħti xhieda li Skorba dam jintuża għal ħafna snin.

		5. **Iż-żmien Neolitiku** (iż-Żmien il-Ġdid tal-Ħaġar): L-ewwel nies li ġew Malta kienu diġà jafu jaħdmu r-raba' u jrabbu l-annimali. Għalhekk ix-xogħol tagħhom kien ta' bdiewa, raħħala, rgħajja, kaċċaturi jew sajjieda. 6. Inqabblu l-ħajja ta' dawk iż-żminijiet preistoriċi mal-ħajja tal-lum sabiex naraw il-vantaġġi u l-iżvantaġġi. (Ara Leonard Grech p.10-18.) • **Logħba interattiva A: (RLO) H611a -** *Learning about the first settlers of the Maltese Islands; special reference to the work they did and their religious beliefs.* • **Logħba interattiva B: (RLO) H612a -** *The prehistoric remains found at Għar Dalam.* **Logħba interattiva Ċ: (RLO) H612b -** *The importance of Għar Dalam for Maltese Prehistory.* **Attività**: Fil-Mużew tal-arkeoloġija fi Triq ir-Repubblika, insibu ħafna fdalijiet preistoriċi. Dawn il-fdalijiet inġabru hawn biex ma ssirilhomx ħsara u biex inkunu nistgħu nitgħallmu dwarhom f'post adattat bħalma huwa l-Mużew tal-Arkeoloġija. Naraw video clip: **IL-MUŻEW TAL-ARKEOLOĠIJA**: http://youtu.be/pm_FGsRZyaA
S6.1.3	Nidentifikaw it-tempji preistoriċi prinċipali fil-Gżejjer Maltin u nistħarrġu xi twemmin seta' kellhom il-Maltin ta' dak iż-żmien. Naraw kif nistgħu nibżgħu għat-tempji u għaliex għandna nibżgħu għalihom.	1. **Żmien ir-Ram**: Iż-żmien li fih inbnew **it-tempji megalitiċi tal-Ġgantija, Ħaġar Qim, L-Imnajdra u Ħal Tarxien**. Ir-ram huwa materjal artab li mhux tajjeb biex jintuża għall-għodda. In-nies li bnew it-tempji ma użawx għodda tal-metall imma użaw biss il-ġebel. Għalhekk iż-żmien li fih inbnew it-tempji nirreferu għalih bħala **Żmien l-Imqades**. 2. Bl-użu ta' mappa tal-Gżejjer Maltin nitgħallmu fejn jinsabu t-tempji prinċipali msemmija hawn fuq u nidentifikaw tempju minn ieħor permezz ta' ritratti. 3. Dwar it-tempji megalitiċi, tajjeb li l-istudenti jkunu jafu li: • Ġeneralment f'sit wieħed hemm iktar minn tempju wieħed. • F'kull tempju nstabu biċċi kbar tal-ġebel li x'aktarx kienu jintużaw biex jirrumblaw il-ġebel kbir fuqhom. • F'Ħaġar Qim instab l-ikbar numru ta' statwi tal-Mara l-Ħoxna. Instab ukoll artal b'xitla mnaqqxa fuqu (xhieda li kienu jaħdmu r-raba'). Illum dawn il-fdalijiet kollha qegħdin fil-Mużew tal-Arkeoloġija, il-Belt Valletta. • F'Ħal Tarxien instabet l-ikbar statwa tal-Mara l-Ħoxna flimkien ma' ħaġriet megalitiċi b'annimali differenti minquxa fuqhom (xhieda li kienu jrabbu l-annimali). Dawn il-fdalijiet preistoriċi jinsabu fil-Mużew tal-Arkeoloġija wkoll però fit-tempji ta' Ħal Tarxien hemm replika tagħhom. • Jista' jkun li t-tempji kienu msaqqfin; dan nafuh għax instab mudell ċkejken ta' tempju msaqqaf li qiegħed il-Mużew tal-Arkeoloġija u mis-sistema tal-kileb (ġebel imtarraġ) li hemm fit-tempji nfushom.

		4. X'nafu dwar it-twemmin ta' dawn in-nies preistoriċi? • Kienu jaduraw allat foloz, l-iktar lill-Mara l-Ħoxna jew l-alla tal-Fertilità. • Kienu joffru sagrifiċċji biex jagħtu qima lill-allat. • Ma naħsbux li kienu joffru bnedmin bħala sagrifiċċju. 5. Kif u għaliex għandna nibżgħu għat-tempji megalitiċi? • It-tempji huma simbolu nazzjonali tagħna l-Maltin għax jagħmlu parti mill-identità tagħna. Huma wkoll *World Heritage Sites* minħabba l-importanza li għandhom għall-umanità kollha. Huwa dmir tagħna li nieħdu ħsiebhom sabiex ikomplu jitgawdew mill-Maltin u mit-turisti. • It-tempji jeħtieġ li jkunu mħarsa mix-xemx, mir-riħ u mix-xita għax dawn l-elementi jagħmlu ħsara kbira lill-ġebel. Kien għalhekk li ħafna mill-fdalijiet preistoriċi li nstabu fit-tempji ttieħdu fil-mużew tal-Arkeologija. U għall-istess raġuni saru t-tined fuq it-tempji ta' Ħaġar Qim u l-Imnajdra. 6. Għal aktar tagħrif ara l-*videos*: • **ĦAĠAR QIM U L-IMNAJDRA**: http://youtu.be/-DyebDu-RRg • **IT-TEMPJI TA' ĦAL TARXIEN**: http://youtu.be/dXqYNr1eZ60 • **IL-MUŻEW TAL-ARKEOLOĠIJA**: http://youtu.be/pm_FGsRZyaA (Ara wkoll Leonard Grech p.18-21 u Id-Denfil p. 32-36.) **Logħba interattiva A: (RLO) H611b** - *The Ġgantija Temples* **Logħba interattiva B: (RLO) H611c** - *Some lessons from the Ħaġar Qim and Imnajdra Archaeological Park.*
S6.1.4	Napprezzaw il-ġmiel tal-Ipoġew ta' Ħal Saflieni.	1. Nagħrfu d-differenza bejn tempju u **ipoġew**: tempju huwa mibni fuq l-art, ipoġew huwa mħaffer taħt l-art. 2. Dwar l-Ipoġew ta' Ħal Saflieni, tajjeb li l-istudenti jkunu jafu li: • Jinsab Raħal Ġdid. • Tħaffer fi Żmien l-Imqades mingħajr l-użu ta' għodda tal-metall. • Parti mill-Ipoġew kien post ta' dfin għax instab bosta għadam tan-nies. • L-isbaħ kamra hija s-***Sancta Sanctorum***; tidher qisha mibnija, imma fil-fatt hija mħaffra kollha fil-ġebel. • **Il-kamra tal-Oraklu** kienet tintuża għall-pariri; mas-saqaf ~~ta' din il-kamra tal-Oraklu~~ hemm it-tpenġija magħrufa bħala **'Is-Siġra tal-Ħajja'**. • Fil-parti t'isfel tal-Ipoġew kienu jaħbu t-teżori tagħhom. • Instabet l-istatwa tal-Mara r-Rieqda. • Huwa *World Heritage Site.*

		(Ara Leonard Grech p.21-23.) **Logħba interattiva: (RLO) H611d** - *The Hypogeum at Ħal Saflieni.*
S6.1.5	Naraw għaliex in-nies ta' Żmien il-Bronż kienu differenti min-nies ta' qabilhom.	L-aħħar tempji li bnew in-nies ta' Żmien l-Imqades kienu t-tempji ta' Ħal Tarxien. Għal xi raġuni dawn in-nies telqu minn Malta jew inqerdu. Warajhom ġew in-nies ta' Żmien il-Bronż. Dwar Żmien il-Bronż, tajjeb li l-istudenti jkunu jafu li: • Il-bronż huwa metall li jsir b'taħlita ta' ram u landa. • In-nies ta' Żmien il-Bronż ma bnewx imqades (imma użaw dawk li ħallew in-nies ta' qabilhom). • Huma ma kellhomx l-istess reliġjon bħan-nies ta' Żmien l-Imqades. ~~ir-Ram~~ • Kienu jaħarqu lill-mejtin tagħhom u l-fdal ipoġġuh taħt dolmen. • Kien jagħmlu wkoll ġebel kbir wieqaf li jissejjaħ menħir. • Għexu fi żminijiet imqallba għax l-arkeoloġi sabu fdalijiet li għandhom x'jaqsmu mal-gwerra bħal skieken, armi u postijiet iffortifikati f'Borġ in-Nadur (Birżebbuġa) u l-Baħrija. (Ara Leonard Grech p.23-25.)
Blokk S6.2 Meta Missirijietna Ġew Attakkati 1. **MIRI ta' Tagħlim**: *Nifhmu għala t-Torok Ottomani attakkaw lill-Gżejjer Maltin fl-1565 u għaliex il-Kavallieri u l-Maltin rebħu l-Assedju*		
kodiċi	**il-ħiliet**	**suġġerimenti għall-akkwist tal-ħiliet**
S6.2.1	Għaliex it-Torok attakkaw lil Malta fl-1565?	1. Nifhmu kif l-istorja ta' Malta hija marbuta mal-istorja tal-qawwiet barranin li ħakmuha. Naraw x'jagħmel lill-Gżejjer Maltin daqshekk attraenti għall-qawwiet barranin: • Il-qagħda strateġika – Minn Malta jista' jsir kummerċ mal-kontinenti tal-Ewropa, l-Asja u l-Afrika. • Il-portijiet – Il-Port il-Kbir, fond u kenni, żgur li kien attrazzjoni kbira għal min ried iwessa' l-kummerċ fil-Mediterran. • Il-klima – Il-klima tagħna hija ħanina ħafna u żgur li hi attrazzjoni għal kull min jitħajjar jgħix hawn. 2. Nifhmu r-raġunijiet għala t-Torok attakkaw lil Malta fl-1565: • Il-qagħda stateġika ta' Malta f'nofs il-Mediterran • Il-kwistjoni tar-reliġjon (dik Nisranija kontra dik Islamika) • L-Ordni ta' San Ġwann minn dejjem kien l-għadu l-kbir tat-Torok, biżżejjed insemmu l-attakki li kienu jsiru fuq ix-xwieni ta' xulxin. Ara l-*video*: **GĦALIEX IT-TOROK ATTAKKAW LIL MALTA FL-1565**? – http://youtu.be/JAZqPQqPD0I **Logħba interattiva: (RLO) H632** - *Why did the Ottoman Turks attack the Maltese Islands in 1565?*
S6.2.2	Il-fortifikazzjonijiet li kienu	La Vallette ried jibbaża d-difiża tal-Gżejjer Maltin fuq dawn il-fortifikazzjonijiet ta' madwar il-Port il-Kbir:

	jeżistu fil-Gżejjer Maltin fi żmien l-Assedju l-Kbir.	• L-Isla, imdawra bis-swar u mħarsa mill-Forti San Mikiel • Il-Birgu, imdawwar bis-swar u mħares mill-Forti Sant'Anġlu • Il-Forti Sant'Iermu (fit-tarf tal-Għolja Xiberras) li jħares id-daħla għaż-żewġ portijiet. L-Imdina u ċ-Ċittadella għalkemm mibnijin fuq għolja u mdawrin bis-swar kienu meqjusa bħala dgħajfa u 'l bogħod mill-qalba tad-difiża tal-Ordni. (Fl-Imdina nżammet il-kavallerija. It-Torok għamlu żball li m'attakkawx lill-Imdina għaliex il-kavallerija sikwit kienet tfixkel l-operazzjonijiet tal-armata Torka.) Bl-użu ta' mappa nitgħallmu fejn jinsabu dawn il-fortifikazzjonijiet u nagħrfu forti minn ieħor permezz ta' ritratti jew stampi. (Ħafna minn dawn il-fortifikazzjonijiet għadhom jidhru sal-lum u nistgħu nżuruhom. Tajjeb li napprezzaw dan il-wirt storiku u nifhmu kemm għandna nibżgħu għalih.) **Logħba interattiva A: (RLO) H631a -** *The fortifications around the Grand Harbour in 1565* • **Logħba interattiva B: (RLO) H631b** - *The other fortifications besides those of the Grand Harbour in 1565*
S6.2.3	L-avvenimenti prinċipali u l-protagonisti tal-Assedju l-Kbir.	Nitgħallmu l-avvenimenti ewlenin tal-Assedju l-Kbir: • Fit-18 ta' Mejju 1565 il-flotta Torka tasal Malta u tiddaħħal fil-port ta' Marsaxlokk. • It-Torok jagħmlu l-kamp tagħhom il-Marsa u jattakkaw l-ewwel lil Sant'Iermu biex ikunu jistgħu jdaħħlu l-flotta għall-kenn tal-Port ta' Marsamxett. • It-Torok jirbħu Sant'Iermu fit-23 ta' Ġunju iżda jitilfu lil Dragut. • Wara huma jattakkaw lill-Birgu, l-Isla u l-fortizzi ta' Sant'Anġlu u San Mikiel iżda ma jkunu jistgħu jirbħuhom b'xejn. • Fis-7 ta' Settembru tiġri l-aħbar li waslet għajnuna kbira (minn barra) għal Malta; it-Torok jaqtgħu qalbhom, jaqbdu x-xwieni tagħhom u jitilqu lura lejn pajjiżhom. Naraw min kienu l-protagonisti tal-Assedju: • Jean de Valette – il-Gran Mastru tal-Kavallieri u l-mexxej tal-Maltin li bir-rieda soda tiegħu għamel kuraġġ lill-Kavallieri u l-Maltin biex ma jċedux. • Il-Maltin – li taw sehemhom bi qlubija kbira fl-Assedju, ewlieni fosthom Toni Bajada li kien jgħum bejn Sant'Anġlu u Sant'Iermu biex iwassal il-messaġġi. • Is-Sultan Sulejman – is-Sultan Tork li bagħat l-armata tiegħu tattakka lil Malta għax ried jeqred lill-Kavallieri. • Mustafà Pialì – il-kap kmandant tal-flotta Torka • Mustafà Paxà – il-kap kmandant tas-suldati Torok

		• Dragut – il-furban Tork li ġie Malta wara li beda l-Assedju biex jieħu t-tmexxija kollha tat-Torok f'idejh. Għen mhux ftit biex it-Torok rebħu Sant'Iermu. Ara l-*video*: **L-ASSEDJU L-KBIR TAL-1565** - http://youtu.be/RavUn1-8hu8 (Ara wkoll Id-Denfil 5, paġni 131-132 u Id-Denfil 6, paġni 163-166.) • **Logħba interattiva A: (RLO) H631d** - *The main events happening during the Great Siege of 1565* • **Logħba interattiva B: (RLO) H631c** - *The protagonists of the Great Siege of 1565*
S6.2.4	Għaliex it-Torok ma rebħux lill-Gżejjer Maltin fl-1565?	Naraw għalfejn it-Torok tilfu l-Assedju minkejja li kellhom ħafna iżjed suldati mill-Kavallieri u l-Maltin. • Il-Kavallieri u l-Maltin kienu qegħdin jiddefendu ruħhom minn wara l-kenn tal-fortifikazzjonijiet li kienu b'saħħithom u armati tajjeb. • Kien hemm nuqqas ta' ftehim bejn il-kapijiet Torok. • It-Torok riedu jieħdu ħsieb il-flotta tagħhom billi din kienet l-uniku mezz li setgħu jużaw biex imorru lura lejn pajjiżhom. • Riedu wkoll jirbħu lil Malta fi żmien qasir qabel jibda l-maltemp tax-xitwa għax inkella ma jkunux jistgħu jbaħħru lura lejn pajjiżhom. • It-Torok kienu qegħdin jibżgħu li jekk l-Assedju jdum tilħaq tasal l-għajnuna lill-Ordni mill-pajjiżi Nsara. • It-Torok ma sabux x'jieklu u x'jixorbu billi l-Maltin qerdu kollox qabel ma ngħalqu fil-fortizzi. B'hekk batew minn nuqqas ta' ilma fi żmien is-sħana kbira tas-sajf. • It-Torok kienu jħobbu jħaffru mini taħt is-swar tal-fortifikazzjonijiet; dawn ma rnexxilhomx jagħmluhom minħabba l-blat iebes ta' Malta.
S6.2.5	X'kienet tfisser ir-rebħa tal-Kavallieri u l-Maltin?	Naraw l-importanza ta' din ir-rebħa għall-Maltin u l-Kavallieri. • Malta dehret bħala t-tarka tal-Kristjaneżmu u t-Torok ma reġgħux attakkawha. • Il-Prinċpijiet Insara fehmu iżjed l-importanza ta' Malta u għenu billi bagħtu l-flus għall-bini tal-Belt Valletta (li beda mill-ewwel wara l-Assedju). • Il-Kavallieri ddeċidew li jibqgħu Malta u ntrabtu iżjed mill-qrib ma' pajjiżna tant li bdew jissejħu l-Kavallieri tal-Ordni ta' San Ġwann ta' Malta. • Il-ġid f'pajjiżna beda jikber u Malta bdiet it-triq tal-progress. **Logħba interattiva: (RLO) H633** - *Analysing the real significance of the Maltese and Knights of St John's victory in 1565.*
Blokk S6.3 Meta Missirijietna Ġew Attakkati 2. **MIRI**: *Għaliex inqalgħet il-gwerra? Naraw kif missirijiet ddefendew lilhom infushom fit-Tieni Gwerra Dinjija; id-diffikultajiet li kellhom biex jgħixu*		

dawk iż-żminijiet diffiċli		
kodiċi	**il-ħiliet**	**suġġerimenti għall-akkwist tal-ħiliet**
S6.3.1	Il-pajjiżi protagonisti tat-Tieni Gwerra u l-qagħda strateġika ta' Malta	Bħala introduzzjoni naraw il-video: http://youtu.be/JxFGq7FHsAo - fil-video jissemmew ħafna mill-pajjiżi li involvew ruħhom fit-Tieni Gwerra Dinjija. M'hemmx għalfejn nidħlu f'ħafna dettalji; l-importanti huwa li naraw kif it-Tieni Gwerra Dinjija litteralment involviet lill-pajjiżi tad-dinja kollha. Il-gwerra ġiet miġġielda l-iktar bejn: • il-Ġermanja u l-Italja fuq naħa • l-Ingilterra u Franza fuq in-naħa l-oħra • Iktar tard l-Istati Uniti (l-Amerika) u l-Unjoni Sovjetika (ir-Russja) daħlu fil-gwerra kontra l-Ġermanja. Kif bdiet il-gwerra? Fil-Ġermanja ħa l-gvern f'idejh Adolf Hitler, il-mexxej tal-partit Nażista. Fl-Italja ħa l-gvern f'idejh Benito Mussolini, il-mexxej tal-partit Faxxista. Hitler u Mussolini saru dittaturi u bnew armati kbar. Huma invadew u rebħu pajjiżi oħra bħall-Polonja, l-Awstrija, iċ-Ċekoslovakkja u l-Albanija. L-Ingilterra u Franza allura, ippruvaw iwaqqfu lil Hitler u lil Mussolini milli jkomplu jirbħu iktar artijiet. Malta kienet kolonja (art maħkuma) tal-Ingilterra. Allura meta l-Ingilterra ddikjarat gwerra mal-Ġermanja, Malta sabet ruħha fi gwerra awtomatikament. Minħabba l-pożizzjoni tagħha f'nofs il-Baħar Mediterran ma setax jonqos li Malta ssib ruħha fl-eqqel tal-ġlied. L-Ingliżi mexxew bosta operazjonijiet tal-gwerra fil-Mediterran minn kmamar imħaffrin fil-blat magħrufa bħala l-*War Rooms.* Dawn għadna nistgħu nżuruhom ġewwa Lascaris il-Belt Valletta. It-Taljani u l-Ġermaniżi dan kienu jafuh u allura għamlu minn kollox biex jieħdu jew ikissru lil Malta ħalli din ma tkomplix tfixkilhom. Fuq mappa tal-Ewropa u l-Mediterran ninnutaw kif: • Malta qiegħda qrib ħafna ta' Sqallija • Sqallija tagħmel parti mill-Italja Allura ma setax jonqos li se jkun hawn bosta attakki minn ajruplani li kienu jitilqu minn fuq *runways* militari ġewwa Sqallija. Ninnutaw (m'hemmx għalfejn nitgħallmu bl-amment) dawn iż-żewġ dati: • 10 ta' Ġunju 1940 – Mussolini joħroġ fil-gallarija tal-palazz fi Pjazza Venezja ġewwa Ruma u jiddikjara li l-Italja se tidħol fil-gwerra fuq in-naħa tal-Ġermanja • 11 ta' Ġunju 1940 (l-għada) – ajruplani Taljani jattakkaw l-inħawi tal-Port il-Kbir; imutu l-ewwel Maltin
S6.3.2	Nesploraw il-postijiet f'Malta li ġew milquta l-iktar fil-gwerra	1. Fil-gwerra Malta batiet l-iktar minħabba l-ħbit mill-ajruplani Taljani u Ġermaniżi. Jekk tħares lejn mappa tal-Ewropa u l-Mediterran tinduna mill-ewwel kemm: • Malta qiegħda qrib ta' Sqallija, li hija parti mill-Italja; minn Sqallija l-ajruplani faċilment setgħu jattakkaw lil Malta

		• Kienet ħaġa diffiċli biex l-Ingilterra tibgħat għajnuniet lil Malta. Biex vapur jasal Malta ħtieġlu jgħaddi mill-Istrett ta' Ġibiltà, vjaġġ twil, u fit-triq kien il-ħin kollu fil-periklu tal-attakki mill-ajruplani tal-għadu. 2. Liema kienu l-postijiet f'Malta li l-iktar ġew attakkati? Kważi l-bliet u l-irħula Maltin u Għawdxin kollha sofrew mill-attakki tat-Taljani u l-Ġermaniżi, imma l-iktar li kienu jattakkaw kienu: (a) **Il-Port il-Kbir** – hawnhekk konna nsibu t-Tarzna fejn kienu jissewwew il-vapuri tal-gwerra, allura l-għedewwa kienu jippruvaw ikissruhom qabel joħorġu mill-Port. (b) **l-Ajruport** – ir-*runway* prinċipali kienet qrib Ħal-Luqa; l-ajruplani tal-għadu kienu kontinwament jattakkaw kull ajruplan li jkollhom l-Ingliżi kif ukoll ir-*runway* biex ma jkollhomx minn fejn jitilgħu l-ajruplani. Ta' min jinnota li kien hemm *runways* oħra bħal dawk ta' Ħal Far u Ta' Qali. 3. Ma setax jonqos allura li l-eħrex attakki sofrewhom il-bliet u l-irħula li kienu qrib il-Port il-Kbir u l-Ajruport: • **qrib il-Port**: Valletta, Floriana, il-Kottonera kollha, jiġifieri Bormla, l-Isla u l-Birgu • **qrib l-ajruport**: Ħal-Luqa u l-Imqabba. (N.B. *Dan il-punt faċli nindunaw bih jekk nagħtu ħarsa biss lejn il-lapidi li nsibu fil-bliet u l-irħula kollha tan-nies li mietu fil-gwerra. Pereżempju fuq il-lapida ta' Bormla hemm ħafna iktar ismijiet minn fuq il-lapida tal-Gudja*) 4. X'kienu l-konsegwenzi ta' dan kollu? Insemmu xi ftit: • bosta djar fil-bliet u rħula li semmejna waqgħu taħt xita ta' bombi • mietu ħafna nies mirdumin taħt is-soqfa tad-djar imwaqqgħa • waqgħu ħafna knejjes u bini importanti bħal pereżempju t-Teatru Rjal • bosta nies telqu minn darhom u marru joqogħdu fl-irħula bħal Ħ'Attard, Ħal Balzan u Ħal-Lija.
S6.3.3	Nirriċerkaw l-esperjenza tal-Maltin fit-Tieni Gwerra Dinjija	Naraw il-video: http://youtu.be/VeiVHq8TpXk (c.a. 7 minuti) li jurina l-esperjenza ta' Malta fit-Tieni Gwerra Dinjija. 1. Mhux faċli nifhmu t-tbatija kbira u l-ġuħ u l-għaks li sofrew il-Maltin fit-Tieni Gwerra: • kien hemm ħbit mill-ajru u saret ħafna ħsara fil-bini • komplew jitħaffru iktar xelters u n-nies kienu jistkennu fihom 2. Kif kienet id-difiża ta' Malta matul il-gwerra? Għall-bidu ma tantx kien hawn vapuri, kanuni u ajruplani; għall-bidu kellna t-tliet ajruplani *Faith, Hope, Charity*. Bil-mod imma bdew jaslu iktar armamenti u ajruplani 3. Il-Ġermaniżi u t-Taljani kienu kważi rebħulna; kien hawn ġuħ kbir. Malta kienet se ċċedi. Ninnutaw kif il-vapuri Ingliżi li xtaqu jiġu Malta bl-ikel, kellhom vjaġġ twil mill-Istrett ta' Ġibiltà. Sakemm jaslu hawn kienu l-ħin kollu fil-periklu tal-attakki mill-ajruplani Taljani u Ġermaniżi. Għalhekk l-importanza tal-wasla

		tal-Konvoj ta' Santa Marija. 4. M'hemmx dubju li l-Maltin urew kuraġġ kbir. L-għotja tal-*George Cross* bħala rikonoxximent tal-qlubija tal-Maltin u s-sagrifiċċju li kienu qegħdin jagħmlu (ara: Id-Denfil 6, paġni 202-210) Ara MILL-ISTORJA: META S-SEMA JIDDALLAM ta' Frank Tabone (ktieb tas-Sitt Sena)
S6.3.4	Nifhmu l-kruha tal-gwerra billi nqabblu stampi u ritratti	Ikun interessanti ħafna illi nsibu stampi li juru t-tifrik tal-aħħar gwerra u nqabbluhom ma' stampi u ritratti oħra meħuda riċenti. Xi paraguni li nistgħu nirriċerkaw dwarhom: • It-Teatru Rjal, kif kien qabel il-gwerra, kif twaqqa', kif inbidel illum • Il-knisja tal-Mosta u l-bomba li ma splodietx; ritratti tal-koppla mtaqqba u l-koppla llum • Il-Berġa ta' Auvergne li waqgħet u l-bini tal-Qrati tal-Ġustizzja llum • Bosta eżempji oħrajn Ara MILL-ISTORJA: META S-SEMA JIDDALLAM ta' Frank Tabone għal diversi stampi u riżorsi
S6.3.5	Nirriċerkaw it-tifkiriet tat-Tieni Gwerra madwarna: monumenti, fdalijiet u intervisti.	It-tifkiriet tat-Tieni Gwerra għadhom jidhru madwarna kważi kullimkien. Metodu interessanti kif nistgħu nitgħallmu dwar it-Tieni Gwerra Dinjija huwa billi nesploraw dawn it-tifkiriet li aħna mdawrin bihom. Hawn hekk se nagħtu biss eżempji. Hemm ħafna iktar x'wieħed ifittex. 1. il-monumenti fil-bliet u l-irħula: il-monumenti forma ta' lapidi li nsibu kważi fl-ibliet u l-irħula kollha; minnhom nindunaw li pereżempju fil-Kottonera, mietu ħafna iktar nies milli fil-kampanja 2. il-monument tal-gwerra fil-Furjana 3. intervisti – dan huwa metodu li tassew jista' jgħinna nimmaġinaw il-ħajja diffiċli ta' żmien il-gwerra; nisimgħu rakkanti minn fomm dawk li għexu dawk iż-żminijiet. Hawnhekk qed nagħtu eżempju wieħed biss. Nistiednu lill-istudenti jagħmlu l-intervisti tagħhom. 4. il-Mużew tal-Gwerra – dan jinsab fil-Forti Sant'Iermu fil-belt Valletta; il-fdalijiet li nsibu hawn jistgħu jgħinuna ħafna biex nimmaġinaw kif kienet il-ħajja tal-maltin fi żmien it-Tieni Gwerra (staqsi l-Mużew stess għal *worksheets* apposta għall-istudenti) 5. il-*pill-boxes* – dawn għadna nistgħu narawhom imxerrdin fil-bajjiet u fil-kampanja kollha; nieħdu r-ritratti tagħhom u nuruhom lil sħabna 6. ix-xelters – faċli norganizza żjara lil xi wieħed mix-xelters li bosta minnhom ġew restawrati mill-Kunsilli Lokali ta' diversi bliet u rħula; ninnutaw ukoll diversi xelters imħaffrin fis-swar tal-Belt Valletta, il-Furjana u l-Kottonera

Blokk S6.4 Belt Kapitali Ġdida għal Malta

MIRI: *Nifhmu r-raġunijiet għaliex bdiet tinbena belt kapitali ġdida għal Malta fl-1566; il-bini tagħha u l-bini prinċipali li bnew fiha l-Kavallieri*

kodiċi	il-ħiliet	suġġerimenti għall-akkwist tal-ħiliet

S6.4.1	Nidentifikaw raġunijiet għaliex inbniet il-belt kapitali l-ġdida	Nistgħu ngħidu illi sakemm il-Kavallieri rebħu l-Assedju l-Kbir tal-1565, huma kienu għadhom m'humiex deċiżi jekk jibqgħux Malta jew le. Wara l-gżira ta' Rodi, lil Malta rawha kerha. Imma wara li rebħu lit-Torok, iddeċidew li issa jibqgħu hawn. Għalhekk il-bini ta' belt kapitali ġdida sar bżonn kbir. Insemmu: • Il-fortifikazzjonijiet kollha ta' madwar il-Port il-Kbir kienet saritilhom ħsara kbira fl-Assedju • Kien hemm il-biża' kbir ta' attakk ġdid min-naħa tat-Torok • Il-pożizzjoni strateġika tal-Għolja Xiberras bħala peniżola li kienet tħares fuq il-portijiet il-kbar Ara IL-BŻONN LI TINBENA BELT ĠDIDA fl-artiklu IL-BINI TAL-BELT VALLETTA (taqsima A) miġbur u adattat minn Mario Debono u George Calleja **logħba interattiva: (RLO) – H642a**: *Why was a new capital city (Valletta) built*?
S6.4.2	Nesploraw is-sehem li kellhom Franġisku Laparelli u Ġlormu Cassar fil-bini tal-Belt	Kien hemm bosta persuni li baqgħu jissemmew fil-bini ta' din il-belt. Il-Papa Piju V bagħat flus u suldati, De Valette irsista ħafna wkoll, imma l-periti Cassar u Laparelli żgur li kellhom sehem speċjali fl-ippjanar u l-bini tal-Belt Valletta. Nidtakru li: • Laparelli fassal il-pjanta tal-belt Valletta • Glormu Cassar kompla x-xogħol fuq il-belt Valletta u fassal ħafna mill-bini li hemm ġewwa l-belt. Ara IL-BINI TAL-BELT U ĠLORMU CASSAR fl-artiklu IL-BINI TAL-BELT VALLETTA (taqsima Ċ) miġbur u adattat minn Mario Debono u George Calleja
S6.4.3	Nesploraw il-fażijiet prinċipali tal-bini tal-Belt Valletta	Il-bini ta' Belt Kapitali Ġdida kien jitlob l-ippjanar, il-flus, il-ħaddiema u ħafna riżorsi oħra. Ma setax jonqos li għalkemm saru ħafna preparamenti minn qabel, sakemm tlestiet il-Belt, il-Kavallieri u l-Maltin għaddew minn ħafna diffikultajiet u taqtigħ ta' qalb. Xi fażijiet importanti kienu: • Il-pjanta finali għal din il-belt tfasslet forma ta' grada bi triq dawra mejt madwarha • Il-Kavallieri ta' San Ġwann ingħataw ħafna għajnuna mis-slaten Ewropej li issa bdew iqisu lil Malta bħala tarka tal-Kristjaneżmu • Il-belt issemmiet għall-Gran Mastru li nista ħafna biex tibda tinbena, il-Gran Mastru Jean de Valette li mexxa lill-Kavallieri u lill-Maltin fl-Assedju tal-1565 • Biex isir ix-xogħol ġew ħafna ħaddiema barranin; hawn Malta ma kienx hawn nies biżżejjed biex tkun tista' titlesta malajr • Għall-bidu kien hemm il-ħsieb li jsir il-*Collachio*; din kellha tkun parti mill-Belt li fiha jkunu jistgħu jidħlu biss il-Kavallieri. Fil-Birgu, il-Kavallieri diġà kellhom *Collachio*, imma fil-Belt Valletta il-*Collachio* baqa' ma sarx • Il-ġebel għall-bini inqata' mill-Mandraġġ

		• Wara ħafna diffikultajiet l-Ordni ta' San Ġwann ittrasferixxa kollox għall-belt il-ġdida fl-1571. Referenza: Id-Denfil 5, paġni 136-139. Ara: L-IPPJANAR TAL-BELT VALLETTA U LAPARELLI fl-artiklu IL-BINI TAL-BELT VALLETTA (taqsima B) miġbur u adattat minn Mario Debono u George Calleja • video: **MILL-BIRGU LEJN IL-BELT VALLETTA**: http://youtu.be/EHt_-OyAC80 **logħba interattiva: (RLO) – H642b**: *Understanding why Valletta was built on the Xiberas Heights and not somewhere else*
S6.4.4	Niskopru l-bini importanti prinċipali li jikkaratterizza l-Belt Valletta	Inħajru lill-istudenti jirriċerkaw informazzjoni ħafifa u interessanti dwar il-bini importanti li jinsab fil-belt Valletta. Dejjem niddiskutu flimkien għaliex dan il-bini huwa importanti u kif nistgħu nieħdu ħsiebu aħjar. Nikkonċentraw l-iktar fuq: • Il-palazz tal-Gran Mastru • Il-bereġ tal-kavallieri • Il-Kon-Katidral ta' San Ġwann • Is-Sagra Infermerija Ara: BINI IMPORTANTI FIL-BELT VALLETTA, parti mill-pubblikazzjoni IL-BINI TAL-BELT VALLETTA (taqsima D) miġbur u adattat minn Mario Debono u George Calleja • video: **BINI IMPORTANTI FIL-BELT**: http://youtu.be/wgxBhHNZ4C0 • **logħba interattiva A: RLO – H643c**: The important buildings in Valletta: St John's Co-Cathedral • **logħba interattiva B: RLO – H643a**: The important buildings in Valletta: auberges and Sacra Infermeria • **logħba interattiva C: RLO – H643b**: The important buildings in Valletta: the Magesterial Palace
S6.4.5	Napprezzaw is-sbuħija tal-Belt Kapitali Maltija u l-bżonn li nieħdu ħsiebha sew	Meta l-Kavalllieri ġew biex jibnu belt ġdida, riedu li din tkun belt mill-aqwa u mill-isbaħ. (a) **mill-aqwa**: ninnutaw kif is-swar tal-belt m'humiex mibnija ġebla fuq oħra, imma maqtugħin direttament ġol-blat; għalhekk huma ta' saħħa enormi (b) **mill-isbaħ**: il-Kavallieri riedu belt kapitali li tixraq lill-mexxejja nobbli u sinjuri li kienu huma. Kif għamluh dan? • ħarġu regolamenti biex tinżamm is-sbuħija tal-belt, eż. it-tiżjin fil-kantunieri u bosta skultura • bnew bini ieħor li jsebbaħ fil-belt, eż. il-bini ta' knejjes, funtani u monumenti • taw spinta lill-kultura, eż. il-bini tat-teatru Manoel għad-divertiment ta' kulħadd

		• il-bini tad-djar privati wkoll sar b'regolamenti Il-Kavallieri rnexxielhom jagħmluh dan? Ta' min jiftakar hawn illi llum, il-Belt Valletta tant fiha opri tal-arti li ġiet iddikjarata *WORLD HERITAGE SITE* mill-UNESCO. Dan ifisser li hija wirt tal-umanità kollha u mhux tal-Maltin biss. Naturalment dan ifisser li għandna r-responsabbiltà li nieħdu ħsiebha u nħarsuha. Għalhekk tajjeb li meta ninnutaw ħsara din tiġi rranġata (restawrata) u fejn għandna oġġetti prezzjużi, dawn nibżgħu għalihom. • insemmu xi eżempji • niddiskutu metodi kif dan sar u għad jista' jsir **logħba interattiva: RLO – H643d**: Conserving, restoring and promoting our capital city